

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Tuğba SARIKAYA AKSOY

Dr., Araştırmacı
tsarikaya88@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6622-8783>

Tuva Türkçesinde Sıklık İfade Eden Kılınış İşaretleyicileri: -GIIA-, -ηAyIn/-ηnA ve -ştIr-

Actionality Markers Indicating Frequency in Tuvan Turkish:

-GIIA-, -ηAyIn/-ηnA and -ştIr-

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24.10.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

SARIKAYA AKSOY, T. (2021). Tuva Türkçesinde Sıklık İfade Eden Kılınış İşaretleyicileri: -GIIA-, -ηAyIn/-ηnA ve -ştIr-. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2582-2600.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1011379>

SARIKAYA AKSOY, T. (2021). Actionality Markers Indicating Frequency in Tuvan Turkish: -GIIA-, -ηAyIn/-ηnA and -ştIr-. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2582-2600.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1011379>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Bu çalışmada kılış işlemcisi olarak ele alınan -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- ve -ştlr- biçimbirimlerinin Tuva Türkçesindeki durumu eş ve art zamanlı bir yöntemle ele alınmıştır. Kılış, eylemin nasıl yapıldığını ve evre yapılanmasını içeren sözlüksel bir kategoridir. Ayrıca eylemin yapılaş tarzı, süresi ve gerçekleşme durumuyla da ilgilidir. Bir eylemin kılışsal içeriği veya evre yapısı ancak zarflar, hâl ekleri ve türetme ekleri gibi kılış işaretleyicileriyle gerçekleştirilir. Tuva Türkçesinde eyleme eklenen -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- ve -ştlr- biçimbirimleri eylemin süreklilik, tezlik ve tekrar tekrar yapılma durumunu ifade eder. Bu yüzden bu işaretleyiciler eylemin yapılma sıklığıyla ilgili olduğu için kılış kategorisinin sıklık bölümü içinde yer almıştır.

Tuva Türkçesinde -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- ve -ştlr- işaretleyicileri eylemin belirli aralıklarla aynı veya farklı seviyelerde tekrarlanarak yapıldığını, eylemin zaman zaman pekiştirildiğini gösterir ve bazı durumlarda ani eylemleri açıklamak için kullanılır (Ör. *dolga-gıla-* “tekrar tekrar döndürmek”, *kıza-ηayın-* “sıkça parlamak”, *aksa-ηna-* “çok fazla topallamak”, *sür-ü-ştlr* “arka arkaya devam etmek” vb.). Sıklık ifade eden -GİLA- ve -ştlr- biçimbirimleri tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde yaygın bir şekilde kullanılırken; Tuva Türkçesine Moğoldan geçen -ηAyIn- ve -ηnA- işaretleyicileri sadece Duha ve Saha Türkçesinde görülmüştür.

Bu bilgiler doğrultusunda Tuva Türkçesinde sıklık ifade eden -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- ve -ştlr- kılış işaretleyicileri edebî metinlerden seçilen örnek cümleler temel alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tuva Türkçesi, kılış kategorisi, sıklık, tarihi lehçeler, çağdaş Türk lehçeleri

Abstract

This study discusses the situation of -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- and -ştlr- morphemes, which are taken as the marker of actionality, in Tuvan Turkish through a simultaneous and diachronic method. Actionality is a lexical category that includes how the action is done and the structuring of phase. It is also related to the manner in which the action is done, its duration and its realization. Actionality content or phase structure of an action is realized only by actionality markers such as adverbs, case suffixes, and derivational suffixes. In Tuvan Turkish, -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- and -ştlr- morphemes added to the action express the continuity, speed and repetition of the action. Therefore, since these markers are related to the frequency of the action, they are included in the frequency section of the actionality category.

*In Tuvan Turkish, -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- and -ştlr- markers show that the action is repeated at the same or different levels at certain intervals and that the action is reinforced from time to time, and they are used to explain sudden actions in some cases (for example: *dolga-gıla-* “to spin again and again”, *kıza-ηayın-* “to shine frequently”, *aksa-ηna-* “to limp too much”, *sür-ü-ştlr* “to go on one after another” etc.). While -GİLA- and -ştlr- morphemes indicating frequency are used widely in historical and modern Turkish dialects, -ηAyIn- and -ηnA- markers transferred from Mongolian to Tuvan Turkish are only observed in Dukha and Saha Turkish.*

In line with this information, -GİLA-, -ηAyIn/-ηnA- and -ştlr- actionality markers indicating frequency in Tuvan Turkish were analyzed based on sample sentences selected from the literary texts.

Keywords: Tuvan Turkish, category of actionality, frequency, historical dialects, Modern Turkish dialects

Giriş

Bu çalışmada kılınış işlemcisi olarak ele alınan bazı işaretleyicilerin Tuva Türkçesindeki durumu eş ve art zamanlı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Tuva Türkçesi, Türk lehçelerinin Kuzeydoğu grubunda Altay, Hakas, Şor, Tofa, Çulım ve Saha Türkçesiyle birlikte Sibiry grubu Türk lehçeleri içindedir.

Kılınış, eylemin nasıl yapıldığını ve evre yapılanmasını içeren sözlüksel bir kategori olmakla birlikte genellikle görünüş kategorisi çalışmalarında bahsedilmektedir. Bu yüzden kılınış, görünüş ve zaman kategorilerinin bir alt kavramıdır; ancak onlarla özdeş değildir (Bacanlı, 2014). Bir eylemin kılınışsal içeriği veya evre yapısı ancak zarflar, hâl ekleri ve türetme ekleri gibi kılınış işaretleyicileriyle gerçekleştirilebilir.

Tuva Türkçesinde eyleme eklenen *-GIIA-*, *-ηAyIn-/-ηnA-* ve *-ştIr-* biçimbirimleri eylemin süreklilik, tezlik ve tekrar tekrar yapılma durumunu ifade ettiği için eylemin hangi sıklıkta yapıldığı ile ilgilidir. Bu yüzden belirtilen işaretleyiciler bazı çalışmalarda sıklık kategorisi içinde ele alınırken bazılarında kılınış kategorisi içinde incelenmiştir.

Sıklık kategorisi dilbilim çalışmalarında genellikle görünüş veya kılınış içinde ele alınmıştır. Batı dillerinde ve Rusçada görünüş ve kılınış kategorilerinin birbirine karıştığı (Kortmann, 1991), bazen birbirinin yerine geçtiği (Brinton, 1990; Kornfilt, 1997) ve bazen de birinin diğerinin alt kategorisi olarak ele alındığı (Smith, 1997) düşünüldüğünde sıklık kategorisinin hangi bölümde inceleneceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Yabancı kaynakların dışında Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise sıklık kategorisi sadece birkaç eserde sıklık çatısı olarak ele alınmıştır (Eker, 2010; Demirci, 2015).

Bir eylemin cümle içinde sıklıkla mı yoksa ara sıra mı gerçekleştiğinin bildirilmesi, olaya *sıklık görünüşü* (frequency aspect) katar (Trask, 1993; Crystal, 2008; Karaağaç, 2012). Sıklık, bir konuşmada veya bir yazıda bazı kelimelerin diğer kelimelere oranla daha çok ya da daha az kullanılması durumu (Korkmaz, 2007; İmer, vd., 2011) olabileceği gibi, aynı zamanda eylemlere eklenen bazı biçimbirimlerin eylemler üzerinde içerik değişikliği yapmasıyla bu eylemlerin hangi sıklıkta yapıldığının açığa çıkması da olabilir.

Bu çalışmada eyleme sıklık ifadesi yükleyen *-GIIA-*, *-ηAyIn-/-ηnA-* ve *-ştIr-* biçimbirimlerinin durumu Tuva Türkçesi bağlamında birer kılınış işaretleyicisi olarak incelenecektir.

1. Kılınış ve Görünüş Kategorileri

Slav dillerinde görünüş olarak bilinen *vid* kategorisi aslında hem kılınış hem de görünüşle ilgili araştırmaların yapılmasında asıl rolü oynayan bir kategoridir. Rusların

kullandığı *vid* teriminin, Avrupa’da ilk gramer olarak bilinen Dionysios Thrax’ın *Tekhne Grammatike*’deki *eidos* “görünüm, görünüş, biçim, tür” sözcüğünden tercüme edildiği belirtilir (Dilaçar, 1974). Batı dillerindeki *aspect* terimi de Rusçadaki *vid* teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. Günümüzde konuyla ilgili yapılan çalışmalarda *aspect* teriminin *vid* terimini de içine alacak şekilde daha geniş bir kavramsal zenginliğe ulaştığı söylenebilir (Bacanlı, 2014).

Agop Dilaçar, Almandaki *Aktionsart/Aktionsarten* terimini Türkçeye *kılınış* olarak aktarmıştır ve bu terim ilk defa Agrell tarafından 1908’de *aspect* terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Görünüş ve kılınış kategorilerinin birbirinden ayrılması 1930’larda olmuştur (Benzer, 2008).

Dilbilimsel bir terim olarak görünüş, eylemin ifade ettiği anlamların zamanını ve diğer içerik özelliklerini ifade eden ve birçok dilde dilbilgisel olarak gramerleşmiş bir eylem kategorisi olarak tanımlanır. Slav dillerinde etkin bir eylem kategorisi olan görünüş, *bitmişlik* (perfektiv) ve *bitmemişlik* (imperfektiv) olarak ikiye ayrılır ve genellikle eylemlere eklenen öntakılarla gösterilir (Dilaçar, 1971; Uzun, 2004; Aydemir, 2010).

Görünüş terimi, bir durumun kendi iç zamansal özelliklerine göre değişik açılardan gözlemlenmesi yani öznel bakış açısı olarak tanımlanır (Johanson, 1971; Comrie, 1976; Uğurlu, 2003). Görünüş ayrıca eylemin ifade ettiği anlamın öznel bir biçimde değerlendirilmesi ve konuşucunun kendi değerlendirmesine bağlı oluşan zaman kaymasıdır (Korkmaz, 2007; Delice, 2012; Korkmaz, 2003).

Kılınış kategorisi birçok araştırmacı tarafından *sözlüksel görünüş* (Comrie, 1976; Hopper, 1982; Smith, 1997; Karaağaç, 2012) ve *dilbilgisel görünüş* (Guillaume, 1965) bölümleri içinde incelenmiştir. Dilbilim literatüründe *Aktionsart*, *manner of action*, *actionality* gibi terimlerle karşılanan kılınış kategorisi eylemin iç yapısıyla ilgili sözlüksel bir kategoridir. Kılınış, eylemin iç zamanını ve bu zamanın evrelerini konu alır (Johanson, 2000; Bacanlı, 2009; Aslan Demir, 2013).

Bir cümlede eylemin ifade ettiği olayın gerçekleşme sürecinde belli nokta ya da noktalar önemlidir. Bu önemli noktalar eylemde eyleme değişiklik göstererek *sınır* veya *sürek* olabilir. Kılınış, eylem tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibarıyla zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır yani eylemin iç zamanıdır (Vardar, 2002; Karadoğan, 2009; Korkmaz, 2007).

Bazı tanımlarda görünüş ve kılınış kategorileri her ne kadar birbirleriyle iç içe geçen özellikler gösterebilir de bu kategoriler öznel/nesnel, dilbilgisellik/sözlüksellik, çekimlik/türetimlik gibi özellikler sebebiyle birbirinden ayrılmaktadır. Brinton (1990)’a göre konuşucu bir olayı *bitmişlik* (perfective), *bitmemişlik* (imperfective), *başlayan* (ingressive), *süregiden* (continuative), *biten*

(egressive) veya *tekrar eden* (iterative) görünüş olarak canlandırabilir (Bacanlı, 2014). Bu açıklamada verilen bitmişlik ve bitmemişlik görünüşle ilgili terimlerdir. Ayrıca Kornfilt (1997) de gramerinde başlangıç, bitiş, tekrar, tek kerelik, anlık ve süreklilik gibi kılınışla ilgili kavramları görünüş bölümü içinde incelemiştir.

Görünüş dilbilgisel bir kategori, kılınış ise eylemlerin kendi iç özelliklerini içeren sözlüksel bir kategoridir. Görünüş olayın ne zaman yapıldığıyla ilgiliyken, kılınış eylemin yapılış tarzı, süresi ve gerçekleşme durumuyla ilgilidir (Karadoğan, 2009; Aslan Demir, 2013). Görünüş sözdiziminde veya çekimde ortaya çıkarken, kılınış eyleme eklenen özel parçacıklar, yapım ekleri veya yardımcı eylemlerle belirtilir. Görünüş çekim morfolojisiyle; kılınış türetme morfolojisiyle ilgilidir. Görünüş mastar, kip ve zaman şekillerine bakmadan eylemin ifade ettiği öznel bir kategori; kılınış ise eylemin mastar şeklinde var olan veya kip ve zaman şekillerinde ortaya çıkan nesnel bir kategoridir (Benzer, 2008; Bacanlı, 2009).

Kılınış kategorisi eylemlerin süreklilik, başlama, bitiş, kısa sürelilik gibi iç zamansal özellikleri, başlangıç-akış-bitiş şeklindeki evre yapılanması, yoğunluğu, yönü ve gerçekleşme tarzıyla ilgili sözlüksel bir kategoridir. Her eylemin başlangıç, akış ve bitiş olmak üzere üç temel evresi vardır. Başlangıç ve bitiş evreleri belirsiz-belirgin veya kritik olabilir (Johanson, 2000; Bacanlı, 2014).

Kılınış ve görünüş kategorilerinin bu özellikleri göz önüne alındığında Tuva Türkçesindeki *-GİA-*, *-ηAyIn/-ηnA-* ve *-ştİr-* biçimbirimlerinin birer kılınış işlemcisi olarak incelenmesi gerekir.

2. Tuva Türkçesinde Kılınış İşaretleyicileri

Bir eylemin kılınışsal içeriği veya evre yapısı, o eylemin yapısında doğal olarak bulunan bir özelliktir. Bu yapı ancak zarflar, hâl ekleri, türetme ekleri gibi kılınış işaretleyicileriyle içerik değişikliğine uğrayabilir. Böylece temel düzeyde kılınışsal bir içerik, türemiş düzeyde kılınışsal bir içeriğe dönüşebilir (Aslan Demir, 2013). Olumsuzluk eki, ettirgenlik, bazı eylemden eylem yapma ekleri, zarf, nesne gibi sözdizimsel öğeler bu işlemleri yapabilir (Kononov, 1956; Johanson, 2000; Karadoğan, 2009).

Tuva Türkçesinde de kılınışsal içeriği değiştiren ve eyleme sıklık ifadesi katan *-GİA-*, *-ηAyIn/-ηnA-* ve *-ştİr-* gibi eylemden eylem türeten biçimbirimler bulunmaktadır. Bu biçimbirimler Tuva Türkçesi gramerlerinde *vid* kategorisi başlığı altında ele alınmıştır (İshakov & Pal'mbah, 1961; Sat & Salzıjmaa, 1980).

2.1. -GİLA- İşaretleyicisi

Tuva Türkçesinde -GİLA- biçimbirimi *görünüüş kategorisi* [vid] altında *çok kere yapılan görünüüş* [mnogokratniy vid] (İshakov & Pal'mbah, 1961), *tekrarlama görünüüşü* [daginnaan vid] (Sat & Salzinmaa, 1980) ve *tekrarlama* (iterative/partitive) (Harrison, 2000; Anderson & Harrison, 1999; Krueger, 1977) başlıkları altında ele alınmıştır. Bu işaretleyici eylemin belirli aralıklarla tekrarlanarak yapıldığını gösterir ve ani eylemleri açıklamak için kullanılır: *dolga-gıla-* “tekrar tekrar döndürmek” (<*dolga-* “döndürmek”), *nomçu-gıla-* “birçok defa okumak” (<*nomçu-* “okumak”), *biji-gile-* “birçok defa yazmak”, *çıt-kıla-* “birden çok öznenin yatıp durması” (<*çıt-* “yatmak”) (Monguş, 2003, s. 469).

Tuva Türkçesinde bu biçimbirimin varlığından ilk bahseden N. F. Katanov, *Opt izsledovaniya uryanhayskogo yazıka* adlı çalışmasında -GİLA- işaretleyicisini *tekrar fiilleri* [uçaşatel'niy glagolı] bölümünde incelemiştir (1903: 29). Vildan Koçoğlu Gündoğdu (2018) -GİLA- işaretleyicisini eylemden eylem yapan diğer ekler bölümünde ele alır ve bu işaretleyicinin eylemlere süreklilik, tezlik ve tekrar tekrar yapılma anlamı kattığını belirtir: *aytır-gıla-* “sürekli sorup durmak” (<*aytır-* “sormak”), *çor-gıla-* “tekrar tekrar gitmek” (<*çor-* “gitmek, varmak”), *üs-küle-ş-* “toslaşmak” (<*üs-* “tos vurmak, boynuzlamak”) vb. (Tosun, 2017):

- (1) *Doora buduk kıringa çıdıpkas, bodanı berdi. Hat hadıp, sarıg bürülerni daldıradı silgigilep, üze-çaza tırta beerge, kara eeremçik argıp kaan arjulin baza katap dolgandır çügürgeş, çide berdi.* (DK 20)

“Düz dal üzerine yatarak düşündüm. Rüzgâr esip, sarı yaprakları **hışırdatıp**, sağa sola sallandırınca kara örümcek ördüğü şalının etrafında yeniden gezerek kayboldu.”

(1). örnekte *silgi-* “silmek, sallamak” eylemine -GİLA- biçimbirimi eklenerek *silgi-gile-* “hışırdamak” eylemi oluşmuştur. Burada -GİLA- işaretleyicisi yansıma ses bildiren bir köke eklenerek eylemin bir süre tekrarlı bir şekilde yapıldığını ifade eder. Ağacın yapraklarının rüzgârdan hışırtı şeklinde ses çıkardığı anlaşılır.

- (2) *Ool hap çede beerge, şilgi bezi törüpkeni kulunu iyezın ol-bo arta halıgılap, eep deşkilip turgan.* (KK 38)

“Çocuk koşarak yetiştiğinde kızıl sarıdan doğmuş kulunu annesi bir o tarafa bir bu tarafa **koşturup** zıplatıyormuş.”

(2). örnekte *halı-* “koşmak” eylemi -GİLA- işaretleyicisi ile türetilerek *halı-gıla-* “koşuşturmak” şeklinde kullanılmıştır. Kılınış işaretleyicisi olarak kullanılan bu biçimbirimin hareket ifade eden bir eyleme gelerek cümlemin kılıcısının (kızıl sarı atı) etkilenen (kulun) üyeyi bir o tarafa bir bu tarafa koşuşturduğunu görüyoruz. Bu durumda *koşma* eyleminin bir süre düzenli bir şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz.

Tuva Türkçesinde bazı çatı biçimbirimlerinin *-GİA-* kılınış işaretleyicisi ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu birleşik kullanım ile ortaya çıkan anlam ancak bağlam çerçevesinde belirlenebilir:

- (3) *Mögennig çeje cıdar, çavanalaan şarı eves aan, turgaş körünçükke kördüngüleen: ol üjen har ajıp-daa çorza, şırayı çırık közülgen, bajınny düğü dıdırş, arıg-siliinden artında kılayaynıp turgan.* (Bİ 48)

“Sonsuza kadar yatacak değil ya, dalak hastalığına yakalanan boğa değil ki (dermansız derde tutulmuş boğa değil ya!)! Kalkarak aynaya **bakınmış**: otuz yaşını geçmiş olsa da yüzü aydınlık görünmüş, başındaki saçlar kıvrıcık, temizliğinden parlayıp duruyormuş.”

(3). örnekte *kör-* “bakmak, görmek” eylemi sıklık ifade eden *-GİA-* biçimbirimi ve *-DIn-* dönüşlülük işaretleyicisi ile birlikte kullanılmıştır. Ortaya çıkan *kör-dün-güle-* “bakınmak” eylemi kılıcının kendi kendine yaptığı bir eylemi anlattığı için dönüşlülük işlevi, bu eylem bir süre devam ettiği için sıklık anlamı taşımaktadır.

- (4) *Ağitatsiya ajılı şagda-la egeleen. Solunnarda deputattarga kandidattarınny namdarları, çuruktarı parlattıngılaan. Nayısılal bayırlal şinçi kire bergen turgan.* (UÇUH 289)

“Propaganda çok önceden başlamıştı. Gazetelerde partilerin milletvekili adaylarının resimleri **basılmıştı**. Kutlama hızla başlamıştı.”

(4). örnekte *parla-* “basmak (kitap, dergi vb.)” eylemine *-t-* ettirgenlik, *-tIn-* dönüşlülük ve *-GİA-* kılınış işaretleyicileri eklenerek *parla-t-tın-gıla-* “basılmak” anlamında bir eylem ortaya çıkmıştır. *-t-tIn-* yapısı bu cümlede edilgenlik işlevi taşımaktadır. *-GİA-* biçimbirimi ise *basma* eyleminin bir süre devam ettiğini göstermesi açısından sıklık bildirmektedir.

Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde *-GİA-* biçimbirimi çok kerelik yani tekrarlanan eylemi bildiren ortak bir işaretleyicidir (Çelik Şavk, 2000; Güner Dilek, 2004; Bacanlı, 2014). Tofa Türkçesinde *-GİA-*, *-GİA-* ve *-DA-* işaretleyicileri kullanılır: *bol-guda-* “farklı yerlerde bulunmak” (<*bol-* “olmak, bulunmak”), *sok-ta-* “birkaç defa vurmak” (<*sok-* “vurmak”) (Rassadin, 1978, s. 152; İlgin, 2015, s. 74). Duha Türkçesinde *-GİA-* ve *-DA-* işaretleyicileri kullanılır: *göş-kile-* “sürekli göç etmek” (<*göş-* “göçmek, gitmek”), *sok-ta-* “sürekli vurmak” (<*sok-* “vurmak”) vb. (Ragagnin, 2011, s. 102). Altay Türkçesinde *-GXIA-* şeklinde görülen bu işaretleyici eylemin birden fazla kişi tarafından birlikte ve aynı anda (*otur-gula-* “birlikte oturmak”) ve eylemin belirli aralıklarla tekrarlanarak yapıldığını (*kel-gile-* “sürekli gelmek”) belirtir. Ayrıca çokluk eki işlevine de sahiptir (Güner Dilek, 2004, s. 787-789). Hakas Türkçesinde *-gİA-* ve *-İA-* şekilleri görülür: *söle-gle-* “sürekli söylemek”, *çığ-la-* “yığınlamak” (Baskakov, 1975, s. 186; Arıkoğlu, 1996, s. 62; 2007, s. 1102). Saha Türkçesinde *-AİAA-*, *-OİOO-*, *-İAİAA-*, *-UOİAA-* şekilleri görülür: *ıt-ıalaa-* “sürekli ateş etmek”, *ahat-ıalaa-* “sürekli beslemek” (Haritonov, 1947, s. 182; Kirişçiöglü, 2007, s. 1254).

Ujiyediin, Moğolcadaki *-GİLA-* işaretleyicisinin *-GİrA-* ve *-gi-* işaretleyicileriyle aynı işleve sahip olup yansıma seslerden “o sesi çıkarmak” anlamında fiiller türeten bir işaretleyici olduğunu ve sıklık görünüşünde tekrarlama işlevine sahip fiiller türettiğini belirtmiştir: [*çal-gi-*] “sıçramak”, [*çal-gİra-*] “sıçramak”, [*çal-gİla-*] “sıçramak”; [*kal-gi-*] “saçılmak”, [*kal-gİra-*] “dökülmek”, [*kal-gİla-*] “batmadan yüzmek” vb. (1998, s. 74).

Ayrıca Moğolcadaki eyleme eklenen *-l(A)-* biçimbirimi de hareketin tekrar ettiğini ve belirli bir süre sürdüğünü gösterir: [*tat-a-l-*] “çekıştirmek” (<[*tat-*] “çekmek, germek”), [*zalgi-l-*] “arka arkaya yutmak, yudumlamak” (<[*zalgi-*] “yutmak, içmek”) (Kartallıoğlu, 2010, s. 64).

Kılınış işaretleyicisi olarak ele alınan ve eylemin sıklıkla yapıldığını belirten *-GİLA-* biçimbirimi diğer çağdaş Türk lehçelerinde de sıklık ve tekrar ifade eden eylemler türetmektedir¹(Çelikbay, 2011).

Birleşik bir yapıda olan *-GİLA-* işaretleyicisi eylemden isim yapan *-gu-* eki ile eylemden eylem türeten *-la-* ekinin birleşmesinden oluşarak sıklık ve pekiştirme işlevini yerine getirir (Baskakov, 1952; Räsänen, 1957; Böhntlingk, 1964). Tenişev (1988) Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılan bu işaretleyicinin *-gala/-gälä-*, *-kala/-kälä-* şekillerinde de kullanıldığını belirterek *-ga-* ve *-la-* biçimbirimlerinden oluştuğunu söyler.

Sıklık ifade eden *-GİLA-* işaretleyicisi Tarihî Türk dilinde ilk defa Eski Türkçede Divanü Lugati't-Türk adlı eserde kullanılmıştır: *sür-kile-/sür-küle-* “kovalamak, üzerine saldırmak” (<*sür-* “sürmek”) (DLT IV 551) (Güner Dilek, 2004, s. 787). Kuzey-Doğu Türkçesi dönemlerinden Kıpçak Türkçesinde bu işaretleyici ile aynı işlevde kullanılan *-AlA-* işaretleyicisi eylemin tekrarlanarak yapıldığını belirtir: *kov-ala-* “kovalamak” (Karamanlıoğlu, 1994, s. 51). Çağatay Türkçesinde *-gula-*, *-güle-* ve *-kula-* şekilleriyle daha işlek olarak kullanılmıştır: *at-kula-* “ateş etmek, atmak”, *çap-kula-* “öldürmek”. Bu dönemde ayrıca ekin *-AlA-* ve *-lA-* şekli de görülmektedir: *kov-ala-* “kovalamak”, *or-la-* “çıkılmak, yükselmek” (Argunşah, 2018, s. 134-135). Batı Türkçesi

¹ Azerbaycan, Türkmen ve Gagauz Türkçelerinde *-AlA-*, *-lA-*, *-klA-* şeklinde görülür: Azb. *eş-ele-*; Trkm. *çek-ele-*; Gag. *silik-ele* vb. (İlker, 1997, s. 88; Clark, 1998, s. 537). Tatar Türkçesinde *-GAlA-* şeklinde görülür: *bar-gala-* “gidip gelmek”, *kil-gele-* “hep gelmek” vb. (Poppe, 1963, s. 100; Öner, 1998, s. 103). Başkurt Türkçesinde *-AlA-* şeklinde görülür: *kıv-ala-* “kovalamak” vb. (Yazıcı Ersoy, 2018, s. 159-160); Kırgız ve Kazak Türkçelerinde *-GİLA-* şekli görülür: Kaz. *tep-kile-* “tepelemek”; Krg. *çap-kıla-* “vurup durmak” vb. (Öner, 1998, s. 103); Özbek Türkçesinde işlek olmamakla birlikte *-AlA-* ve *-lA-* şeklinde görülür: *kuv-ala-* “kovalamak”, *sava-la-* “kamçulamak” vb. (Yıldırım, 2009, s. 62; Coşkun, 2017, s. 77). Uygur Türkçesinde *-lA-* şeklinde görülür: *çoku-la-* “gagalamak”, *kes-le-* “kesmek” vb. (Öztürk, 2010, s. 48); Çuvaş Türkçesinde *-AlA-*, *-kAlA-* ekiyle yapılır: *çav-ala-* “yolmak”, *kir-kele-* “uğramak” vb. (Ersoy, 2010, s. 86-87).

dönemlerinden Osmanlı Türkçesinde de bu ekin *-ALA-* ve *-LA-* şekilleri bulunmaktadır: *eş-ele-*, *irga-la* vb. (Räsänen, 1957, s. 165-166).

Türkiye Türkçesinde *-GİA-* işaretleyicisi araştırmacılar tarafından *yapım ekleri* (Ergin, 2006; Korkmaz, 2003; İlker, 1997; Poppe, 1963), *çatı ekleri* (Tekin, 2003; Eker, 2010; Demirci, 2015), *tasvir fiilleri* (Banguoğlu, 2007) ve *görünüş* (Böhtlingk, 1964; Baskakov, 1972) kategorileri arasında gösterilmiş ve *tekerrür fiilleri*, *edeleme fiilleri* (Banguoğlu, 2007), *tekrar fiilleri* (Korkmaz, 2003), *sıklık kategorisi* (Direnkova, 1963), *hareketi şekillendiren yapı* [forma usileniya deystviya] (Dmitriyev, 1948), *filin çoklu hareketleri* [glagolı kratnogo deystviya] (Yuldaşev, 1958) gibi terimlerle adlandırılmıştır (Çelikbay, 2011).

Eylemin bildirdiği hareketin devamlı, arka arkaya veya belirli aralıklarla sık sık ve yinelenerek yapıldığını gösteren sıklık kategorisi son yıllarda Türkiye’de yapılan çalışmalarda çatı kategorisinin bir alt türü olarak ele alınmaktadır (Eker, 2010; Demirci, 2015).

Çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda kullanılan ve tekrarlama bildiren *-GİA-* biçimbirimi Türkiye Türkçesinde *-ALA-* ve *-kLA-* biçimbirimleriyle karşılaşılır: *silk-ele-*, *ov-ala-*, *at-la-* “adım atmak” vb. (Eker, 2010, s. 334).

2.2. *-ηAyIn-/-ηnA-* İşaretleyicisi

Tuva Türkçesinde görünüş kategorisi içinde incelenen *-ηAyIn-* ve *-ηnA-* işaretleyicisi eylemin belirli aralıklarla aynı seviyede tekrar tekrar yapıldığını belirten eylemler türetir. Ramstedt, *-ηAyIn-* biçimbiriminin **-η-la-* biçiminden geldiğini, Moğolcada *-gInA-*, Kırgız Türkçesinde *-ηda-* ve Tuva Türkçesinde *-ηayna-* biçiminde bulunduğunu belirtmiştir (1912, s. 81).

Kılınış işaretleyicisi olarak kullanılan *-ηAyIn-* biçimbirimi eylemlere eklenirken eylemde bazı ses olayları gerçekleşebilir (İshakov & Pal’mbah, 1961):

-ηAyIn- biçimbirimi *+LA-* ekiyle türemiş eylemlerden sonra eklendiğinde eyleme eklenen *+LA-* biçimbirimi eylemden atılarak eylemin geri kalan kısmına *-ηAyIn-* biçimbirimi eklenir: *tikki-ηeyin-* “sık sık vurmak” (<*tikki-le-* “vurmak, tıkladmak”) (TuvRuSl 413), *çiri-ηeyin-* “düzenli ses çıkarmak” (<*çiri-le-* “ses çıkarmak”) (TuvRuSl 535), *şoo-ηayın-* “sık sık kükremek” (<*şoo-la-* “kükremek”) (TuvRuSl 578).

-nAyIn- biçimbirimi */ra/* ses grubuyla biten eylemlerden sonra eklendiğinde sözcüğün sonundaki */a/* sesi düşer ve */t/* sesi türeyerek ek *-tkayın-* şeklinde eklenir: *şıgır-tkayın-* “sürekli gıcırdamak” (<*şıgıra-* “gıcırdamak”) (TuvRuSl 585), *köğjür-tkeyin-* “sürekli çıtırdamak” (<*köğjüre-* “çıtırdamak”) (TuvRuSl 255-256).

-ηAyIn- biçimbirimi /y/ sesiyle biten eylemlerden sonra eklendiğinde /y/ sesinin düştüğü görülür: *şalda-ηayın-* “sürekli çıplak kalmak” (<*şalday-* “çıplak olmak”) (TuvRuSl 565-566), *bülde-ηeyin-* “sürekli yaşarmak” (<*büldey-* “yaşarmak”) (TuvRuSl 127). Bu ses olayı Saha Türkçesinde de görülmektedir (*toku-ηnaa-* “yavaş yavaş eğilmek” (<*tokuy-* “eğilmek”).

(5) *Aylap çoraan men. Şaam töngeş, çoduraa dözünge dıştanıp or men. Karaam uunda çüve karaş didi. Köre kaaptarımgā, bir kara eeremçik āgaarda halajaynıp turu.* (DK 20)

“Dönüp duruyordum. Gücüm bitince ağacın dibine oturarak dinleniyordum. Gözümün önünde bir karartı belirdi. İyice baktığımda, bir kara örümcek havada **dönüp duruyordu.**”

(5). örnekte *hala-ηayın-* “dönüp durmak” (<*halay-* “dönmek, sallanmak”) eylemi örümceğin havada nasıl hareket ettiğini göstermektedir. Örümceğin havada dönüp durmasıyla eylemin bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır.

(6) *Avaangır ooldar sıvırındak demir kırınğa eelçejiip tantsılap turda, dıttar arazınğa hunjayndır damçıp ujugup turgan diiñner sağışka kirer.* (Or 69)

“Becerekli çocuklar tel demir üstünde sırayla dans ederken melez ağaçları arasında **ıslık gibi ses çıkartarak** uçuşan sincaplar akla gelir.”

(6). örnekte *hu-ηayın-* “bir süre ıslık sesi çıkarmak” (<*hula-* “ıslık sesi çıkarmak”) eylemi sincapların ağaçların arasında ıslığa benzer bir ses çıkartarak koşuştuklarını anlatmak için kullanılmıştır ve *ses çıkarma* eylemi belli bir süre devam etmektedir.

Tuva Türkçesinde sıklık ifade eden -ηAyIn- biçimbirimi -ηnA- biçimbirimine göre eylemin daha hızlı bir şekilde yapıldığını gösterir: *kıza-ηayın-* “sıkça parlamak” ve *kıza-ηna-* “zaman zaman parlamak” (<*kızır-* “parlamak”), *çindi-ηeyin-* “sıkça salınmak” ve *çindi-ηne-* “zaman zaman salınmak” (<*çindir-* “salınmak”) vb. (İshakov & Pal'mbah, 1961, s. 272).

Duha Türkçesinde eylemden eylem yapma eki olarak ele alınan -ηnA- biçimbiriminin eyleme pekiştirme anlamı kattığı görülmektedir: *selge-ηne-* “kuvvetli bir şekilde sallamak” (<*selge-* “sallamak”), *aksa-ηna-* “çok fazla topallamak” (<*aksa-* “aksamak, topallamak”) (Ragagnin, 2011, s. 102).

Eylemin sıklık derecesini belirtmek için kullanılan -ηnA- biçimbirimi Tuva Türkçesine Moğolcadan geçmiştir. Halha Moğolcasında -gna- ve Buryatçada -gana- şekilleri görülür (Kałuzyński, 1961).

Kılış işaretleyicisi olarak kullanılan -ηnA- biçimbirimi /r/ ve /y/ sesi ile biten eylemlere eklendiğinde eylemin sonundaki /r/ ve /y/ sesi düşer ve -ηnA- biçimbirimi eklenir: *şaara-ηna-* “bir süre parlamak, göz kamaştırmak” (<*şaarar-* “parlamak”) (TuvRuSl 562), *hala-ηna-* “bir süre sallanmak” (<*halay-* “sallanmak”) (TuvRuSl 464).

Tuva Türkçesinde *-ɲnA-* kılınış işaretleyicisinin *-GIIA-* ve *-t-* biçimbirimleri ile birlikte kullanılabildiği tespit edilmiştir:

(7) *Anna ivi kırınga dorttalıp algaş, uruktu dayangaş, siri-kavı iyliɲnegileen. Ol-bo talalarınçe şimçep körgüleen. Doᅇgayıp, herzeyip şenegileen.* (UÇUH 98)

“Anna geyiğın yanında ayağa kalktı, çocuğa dayanarak sağa sola **yalpaladı**. Bir o tarafa bir bu tarafa hareket etti. Eğilip doğrulup yokladı.”

(7). örnekte *iyle-* “eğilmek, savrulmak” eylemi *-ɲnA-* ve *-GIIA-* işaretleyicilerini alarak *iyli-ɲne-gile-* “yalpalamak, savrulmak” eylemi oluşmuştur. Eyleme eklenen bu biçimbirimler eylemin bir süre devam ettiğini göstermektedir.

(8) *Paga küsejiktetni keergeş, ulug e'tti üleştirip, totturup kaan-dır: “Urug karaa kılajnatpas, it dumçuu borbaynatpas” dep çüve bar.* (KK 87)

“Kurbanlıklara acıyarak büyük eti üleştirip, onları doyumuştur. “Çocuğun gözünü **düşürmemek**, köpeğin burnunu **koklatmamak**” diye bir söz var.”

(8). örnekte *kılay-* “parlamak” ve *borbay-* “yuvarlaklaşmak” eylemlerine *-ɲnA-* kılınış ve *-t-* ettirgenlik işaretleyicileri eklenerek *kılay-ɲna-t-* “parlatmak” ve *borbay-ɲna-t-* “yuvarlaklaştırmak” eylemleri türemiştir. Bu eylemler verilen cümlede atasözü içinde kullanıldığı için anlamlarında değişiklikler olduğu görülmektedir.

Saha Türkçesinde *-ɲnAA-*, *-ɲnOO-* şeklinde görülen bu işaretleyicinin *-ɲ-* ve *-nAA-*, *-nOO-* biçimbirimlerinin birleşmesinden oluştuğu belirtilir: *toku-ɲnaa-* “yavaş yavaş eğilmek” (<*tokuy-* “eğilmek”), *ürge-ɲnee-* “darmadağınık olmak” (<*ürgey-* “dağıtmak”) vb. *-ɲ-* biçimbirimi Moğolca kökenli bir ektir (Haritonov, 1960, s. 159-160; Kirişcioğlu, 2007, s. 1255).

Çağdaş Moğolcada *-yana-/gene-* olarak görülen bu biçimbirim eylemin kısa süreli olarak tekrar tekrar yapıldığını bildirir: *derbe-gene-* “kısa süreli çırpınmak”, *kalba-yana-* “kısa süreli kımıldamak” (Ujiyediin, 1998, s. 68-69).

2.3. *-şIr-* İşaretleyicisi

Tuva Türkçesinde *-ş-* işteşlik ve *-tIr-* ettirgenlik işaretleyicilerinin birleşmesiyle *-şIr-* biçimbirimi oluşmuştur. Bu biçimbirim eylemin sık sık veya sürekli olarak tekrarlanarak yapıldığını belirtir (Kuular, 2007; Şçerbak, 2016): *udur-lan-ı-şIr-* “birinin karşısında olmak” (<*udur-lan-ı-ş-tır-* “bir şeye karşı çıkmak”<*udur-lan-ı-ş-* “birbirine karşı çıkmak”<*udur-lan-* “karşı çıkmak, itiraz etmek”<*udur* “karşı” (TuvRuSl 434):

(9) *Saldan eriktive şuuşkan çalgıglar çeje-daa soomdan süriüştür kaksa, şaam töne bergen. Holum harbattınmas apargan, ol hirede moynumda tos-huun dolu çü'gümnü ujulbaan men.* (DK 96)

“Kayıktan kıyıya doğru art arda dalgalar **birbiri ardına vurunca** gücüm bitiverdi. Kolumu kımlıdatamaz oldum. O sırada boynumdaki dokuz kova dolu su yükü çıkarmamıştım.”

(9). örnekte dalgaların birbiri ardınca vurması *sür-ü-ştür* “arka arkaya devam etmek” (<*sür-* “sürmek, izlemek”) eylemiyle verilerek vurma eyleminin tekrarlandığı anlatılmıştır. *sür-* eylemine -ş- işteşlik ve -*DUR-* ettirgenlik biçimbirimlerinin gelmesiyle eylemin bir süre tekrarlanarak devam ettiğini anlıyoruz.

Tuva Türkçesinde -ş-*tIr-* biçimbirimine eklenerek oluşturulan +*GXIA-ş-tır-* yapısı da cümleye karşılaştırma anlamı katar. Bu biçimbirim eylemleri zarf yapar ve cümlede zarf görevinde kullanılır (İshakov & Pal'mbah, 1961; Kuular, 2007): *kuş-kula-ş-tır-* “kuş gibi olmak” (<*kuş* “kuş”) (TuvRuSl 267), *oor-gula-ş-tır-* “hırsız gibi olmak” (<*oor* “hırsız”) (TuvRuSl 323), *ot-kula-ş-tır-* “ateş gibi olmak” (<*ot* “ateş”) (TuvRuSl 326), *sogun-gula-ş-tır-* “ok gibi olmak” (<*sogun* “ok”) (TuvRuSl 379), *hat-kıla-ş-tır-* “rüzgâr gibi olmak” (<*hat* “rüzgâr”) (TuvRuSl 471):

(10) *Bodumnuş kılıp alғанım ediskimni sırga ünün öttündür etsiptim. Ol meen çajıt medeem-ne bolgay. Udavaanda Şiney çedip kelgeş, ko's-adiji-bile sugnu hımışkılaştır uskaş, arımdıva çajıptı.* (DK 97)

“Kendi öğrendiğim ıslık sesini çıkarmaya çalıştım. O benim gizli haberleşme aracımdı. Çok geçmeden Şiney çıkıp iki avucuyla suyu **kepçe gibi** alarak yüzüme doğru serpti.”

(10). örnekte *hımış* “kepçe” eylemine +*GİA-ş-tır-* biçimbirimi eklenerek *hımış-kıla-ştır-* “kepçe gibi” zarfı oluşmuştur. Bu yapıyı alan eylem, sıklık anlamı dışında bir şeye benzerlik anlamı da taşımaktadır.

Çağdaş Türk dilinde -*ştIr-* biçimbirimi, eylemin ara sıra, kısa aralıklarla tekrarlanarak yapıldığını ve zaman zaman eylemin pekiştirildiğini belirtir. Yaygın olarak kullanılır².

Türkiye Türkçesinde de -*ştIr-* biçimbirimi bazı cümlelerde bağlam çerçevesinde işteşlik ve ettirgenlik işlevlerini kaybederek eylemin sık sık veya sürekli olarak yapıldığını belirtir ve genellikle *tekrar bildiren eylemler* içinde sınıflandırılır (Eker, 2010 Banguoğlu, 2007; Göksel & Kerslake, 2005). Bu biçimbirim ayrıca *at-ı-ştır-* “acele

² Tat. *kara-ştır-* “ara sıra bakmak, bakınmak” (<*kara-* “bakmak”), *ukı-ştır-* “ara sıra okumak” (<*ukı-* “okumak”) (Tenişev, 1988, s. 324; Şahan Güney, 2015, s. 79); Bşk. *hora-ştır-* “tekrar tekrar istemek” (<*hora-* “sadaka istemek”) (Tenişev, 1988, s. 324; Özşahin, 2017, s. 210); Trkm. *çöple-şdir-* “toplamak”, *kes-i-şdir-* “dilimlemek” (Clark, 1998, s. 536); Uyg. *silk-i-ştür-* “sallamak” (Şçerbak, 2016, s. 146); Kkp. *barla-ştır-* “bir şeye dikkat etmek, olup olmadığını anlamaya çalışmak” (<*barla-* “bir şeyi bilmek, bir şeyin olup olmadığına dikkat etmek”) (Uygur, 2010, s. 114).

ile yemek”, *çek-i-ştir*- “birinin arkasından konuşmak”, *kır-ı-ştır*- “flört etmek”, *sor-u-ştur*- “bir konuyu birçok kişiye sormak”, *ara-ştır*- vb. (Korkmaz, 2003, s. 188) örneklerinde olduğu gibi yeni bir sözlük anlamı taşıyan kelimeler türetmiştir.

Sıklık ifade eden *-ştIr-* biçimbirimi işteşlik ve ettirgenlik işaretleyicilerinin üst üste gelmesiyle oluşmuş eylemlerle karıştırılmamalıdır: *döv-ü-ş-tür-mek*, *tanı-ş-tır-mak* vb. Hatta aynı kökten gelen *kar-ı-ş-tır-mak* (çay ve şekeri) ve *kar-ı-ştır-mak* (sütü) eylemlerine gelen işaretleyicilerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir (Banguoğlu, 2007). İşteşlik için cümlede birden fazla katılımcıya ihtiyaç duyulurken *-ştIr-* işaretleyicisi tek bir katılımcı ile de kullanılabilir. Cümlede sadece bir katılımcının olduğu örneklerde eylemin işteşlik işlevini kaybettiği görülmektedir: *Nuri hayatından memnun, “Buldum kardeş...” diye ellerini sür-ü-ştür-dü.* cümlesinde ellerini birbirine sürten tek bir katılımcının varlığı hâkimdir (Uysal, 2016, s. 76).

Türkiye Türkçesinde *-İşLA-* biçimbirimi *-İş-* isim fil + *+LA-* isimden eylem yapma ekinden oluşmuştur. Cümleye eylemin yinelenerek yapıldığı anlamını katar: *it-işle-*, *kak-ışla-*, *dürt-üşle-* vb. *-İşLA-* ile kullanılan bazı eylemlerin *-ştIr-* ile de kullanımları vardır: *it-işle-mek* X *it-i-ştir-mek* vb. Fakat bu eylemlerden ilkindeki *-iş* isim yapan işaretleyici, ikincisindeki eylem yapan *-ş-*’dir (Banguoğlu, 2007, s. 290).

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-ştIr-* biçimbirimi görülmektedir: *gör-ü-şdür*- “görüştürmek”, *ir-i-şdür*- “eriştirmek” vb. (Gülsevin, 2007, s. 141).

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *-ştIr-* biçimbiriminin kullanımıyla ilgili büyük farklar yoktur. Ancak bu biçimbirim bazı eylemlerde işteşlik ve ettirgenlik işlevi sağlarken, bazı eylemlerde eylemin tekrarlanarak yapıldığını ifade eder. Bu yüzden eylemin bağlama göre değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Sonuç

Bir eylemin kılınışsal içeriği veya evre yapısı ancak zarflar, hâl ekleri, türetme ekleri gibi kılınış işaretleyicileriyle içerik değişikliğine uğrayabilir. Bu çalışmada, Tuva Türkçesinde sıklık ifade eden *-GİLA-*, *-ηAyIn/-ηnA-* ve *-ştIr-* kılınış işaretleyicilerinin kullanımı Tuvaca-Rusça sözlüklerden seçilen örnek eylemler ve edebî metinlerden seçilen örnek cümleler doğrultusunda tespit edilmiştir.

Tuva Türkçesinde eyleme eklenen *-GİLA-*, *-ηAyIn/-ηnA-* ve *-ştIr-* biçimbirimleri eylemin süreklilik, tezlik ve tekrar tekrar yapılma durumunu ifade eder. Bu işaretleyicilerden *-GİLA-* ve *-ştIr-* biçimbirimlerinin kullanımı *-ηAyIn/-ηnA-* biçimbirimine göre daha işlektir. *-GİLA-* ve *-ştIr-* biçimbirimleri tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde yaygın bir şekilde kullanılarak sıklık ve tekrar ifade eden eylemler türetir.

-GİA- biçimbirimi dönüşlülük (-DIn-) ve ettirgenlik (-t-) biçimbirimleriyle birlikte kullanılır. Sıklık ifade eden -ηAyIn- biçimbirimi -ηnA- biçimbirimine göre eylemin daha hızlı bir şekilde yapıldığını gösterir. -ηnA- biçimbirimi Tuva Türkçesine Moğolcadan geçmiştir ve genellikle yansıma köklü eylemlere eklenir. -ηnA- kılınış işaretleyicisi -GİA- ve -t- biçimbirimleri ile birlikte eylemler oluşturur.

Eser Kısaltmaları

Bİ	Çiçmit, Ö. (1994). <i>Balalbas is (çeçen çugaalar)</i> . Kızıl, 96s.
DK	Kenin Lopsan, M. (2015). <i>Deerniñ körünçüü (toju bolgaş çeçen çugaalar)</i> . Kızıl, 145s.
DLT	Atalay, B. (2006). <i>Divanü Lügati't Türk tercümesi 1-4</i> . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
KK	Hovalıg, V. Ç. (2015). <i>Kajar koygunak (uruglarga Tıva tooldar)</i> . Kızıl, 143s.
Or	Düpçür, B. (2011). <i>Oruktar (barımdaalıg tooju, çeçen çüülder)</i> . Kızıl, 101s.
TuvRuSl	Tenişev, E. R. (Red.) (1968). <i>Tuvinsko-russkiy slovar'</i> . Moskva: İzdatel'stvo sovetskaya entsiklopediya.
UÇUH	Kudaji, K. E. (1992). <i>Uygu çok Ulug-Hem (roman)</i> . Aldın Tom. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 320s.

Diğer Kısaltmalar

Azb.	Azerbaycan Türkçesi
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Gag.	Gagauz Türkçesi
Kaz.	Kazak Türkçesi
KKp.	Karakalpak Türkçesi
Krg.	Kırgız Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
Trkm.	Türkmen Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi

Kaynakça

- Anderson, G. D. & Harrison, K. D. (1999). *Tyvan*. Languages of the World, Materials 257, Lincom Europa.
- Argunşah, M. (2018). *Çağatay Türkçesi*. Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (1996). Tuva ve Hakas Türkçelerinde fiil. [Yayımlanmamış Doktora tezi] Gazi Üniversitesi.
- Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Türkçesi. A. B. Ercilasun (Ed.). *Türk lehçeleri grameri*. Akçağ Yayınları, 1149-1228.
- Aslan Demir, S. (2013). Türkmencede kılınış işlemcisi olarak art-fiiller. *Türkbilig*, 2013/26, 67-90. <https://dergipark.org.tr/pub/turkbilig/issue/52817/697626>
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lügati't Türk tercümesi 1-4*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, İ. A. (2010). *Türkçede zaman ve görünüş sistemi*. Grafiker Yayınları.
- Bacanlı, E. (2009). *Kılınış kategorisi ve kılınışsal belirleyici olarak yardımcı fiiller*. Asal Yayınları.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış kategorisi ve altaycada kılınış belirleyicisi olarak art fiiller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. 8. Baskı, (ilk baskı: 1959) Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1952). *Karakalpakskiy yazık II: fonetika i morfologiya*. Moskva: İANS.
- Baskakov, N. A. (1972). *Dialekt kumandinsev*. Nauka.
- Baskakov, N. A. (1975). *İstoriko-tipolojiçeskaya karakteristika strukturi tyurkskih yazıkov (slovoçoetanie i predlojenie)*. Moskva.
- Benzer, A. (2008). Fiilde zaman, görünüş, kip ve kiplik. [Yayımlanmamış Doktora Marmara Üniversitesi.
- Böhtlingk, O. (1964). *Über die sprache der yakuten*. St. Petersburg.
- Clark, L. (1998). *Turkmen reference grammar*. Harrasowitz Verlag: Wiesbaden.
- Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Sixth Edition, USA: Blackwell Publishing.

- Çelik Şavk, Ü. (2000). Altaycada morfofonemik değişmeler. *Türkbilig* 1, 46-50.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52755/696198>
- Çelikbay, A. (2011). Çağdaş Türk lehçelerinde bir tekrar fiili yapma eki: -GIIA/-KIIA. *Türkbilig*, S: 21, 73-86.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük türleri*. Asitan Yayınları.
- Demirci, K. (2015). *Kelime bilgisi el kitabı*. Anı Yayınları.
- Direnkova, N. P. (1963). Tofalarskiy yazık. *Tyurkologičeskie issledovaniya*. Moskva-Leningrad: İzdatel'stva Akademii Nauk SSSR.
- Dilâçar, A. (1974). Türk fiilinde “kılınış”la “görünüş” ve dilbilgisi kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (1973-1974), 159-171.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/510451>
- Dmitriyev, N. K. (1948). *Grammatika başkirkского yazıka*. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo AN SSSR.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk dili*. 6. Baskı, Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2006). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Ersoy, F. (2010). *Çuvaş Türkçesi grameri*. Gazi Kitabevi.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: a comprehensive grammar*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Guillaume, G. (1965). *Temps et verbe*. Paris-French.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2004). Altay Türkçesindeki {-GIIA-} eki hakkında. *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004, 787-792.
http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/figen_guner_dilek_altay_turkcesi_gila_eki_hakkinda.pdf
- Haritonov, L. N. (1947). *Sovremenniy yakutskiy yazık-fonetika i morfologiya*. Yakutsk.
- Haritonov, L. N. (1960). *Formu glagolnogo vida v yakutskom yazıke*. Moskva.
- Harrison, D. K. (2000). *Topics in the phonology and morphology of Tuvan*. [Dissertation, Yale University].
- Hopper, J. P. (1982). Aspect between discourse and grammar: an introductory essay for the volume. *Tense-aspect: between semantics and pragmatics*. Amsterdam: John Benjamin Press.

- Ilgın, A. (2015). *Tarihi-karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi-biçim bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İshakov, F. G. & Pal'mbah, A. A. (1961). *Grammatika tuvinskogo yazıka*. Moskva.
- Johanson, L. (1971). *Aspekt im türkischen*. Uppsala-Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- Johanson, L. (2000). Viewpoint operators in European languages. Ö. Dahl (Ed.). *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 27-187. <https://www.semanticscholar.org/paper/Viewpoint-operators-in-European-languages-Johanson/1e2d413e9d296cc34d76f213845f1fe2a6eae7d0>
- İlker, A. (1997). *Batı grubu Türk yazı dillerinde fiil*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kałużyński, S. (1961). *Mongolische elemente in der jakutischen sprache*. Warszawa: PWN.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlioğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde kılınış*. Divan Kitap.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). *Çağdaş Moğolcanın grameri-ses ve şekil bilgisi*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Katanov, N. F. (1903). *Opıt izsledovaniya uryanhayskogo yazıka*. Kazan.
- Kirişçioğlu, M. F. (2007). Saha Türkçesi. *Türk lehçeleri grameri*. Akçağ Yayınları, 1231-1284.
- Koçoğlu Gündoğdu, V. (2018). *Tuva Türkçesi grameri, metin-söz dizini*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kononov, A. N. (1956). *Çağdaş Türk edebi dilinin grameri* (S. Sayılı Çev.). Moskova-Leningrad.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish. Descriptive grammars*. London and New York.

- Krueger, J. R. (1977). *Tuvan manual: area handbook, grammar, reader and glossary, bibliography*. Indiana University, Bloomington.
- Kuular, K. B. (2007). Reciprocals, sociatives, comitatives and assistives in Tuvan. V. P. Nedyalkov (Ed.). *Reciprocal constructions*. Chapter 27, 1163-1231. <https://benjamins.com/catalog/tsl.71.38kuu>
- Monguş, D. A. (2003). *Tıva dildıñ tayılbırılıg slovarı*. C.1, Novosibirsk, Nauka.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2010). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Poppe, N. (1963). *Tatar manual*. Bloomington, Indiana University Publications.
- Ramstedt, G. J. (1912). *Zur verstammabildungslehre der mongolisch-türkischen sprachen*. Helsingfors: Druckerei Der Finnischen Litteraturgesellschaft.
- Ragagnin, E. (2011). *Dukhan, a Turkic variety of northern Mongolia*. Harrasowitz Verlag: Wiesbaden.
- Rassadin, V. İ. (1978). *Morgologiya tofalarskogo yazıka v sravnitel'nom osveşçenniy*. Moskva: Nauk.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur morphologie der türkischen sprachen*. Helsinki: Societas Orientalis Fennica.
- Sat, Ş. Ç. & Salzıñmaa, E. B. (1980). *Amgı Tıva lıtaraturlıg dil*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Smith, S. C. (1997). *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.
- Şahan Güney, F. (2015). *Tatarca referans grameri*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Şçerbak, A. M. (2016). *Türk dillerinin karşılaştırmalı şekil bilgisi üzerine denemeler (fil)* (Y. Karasoy, N. Hacızade & M. Gülmez Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Tenişev, E. R. (Red.) (1968). *Tuvinsko-russkiy slovar'*. İzdatel'stvo sovetskaya entsiklopediya.
- Tenişev, E. R. (Red.) (1988). *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov, morfologiya*. Moskva.
- Tosun, İ. (2017). Tuva Türkçesinde sıklık çatısı eki {-GILA}. *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*. Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünün 5. Yıl Anısına, 85-99. <https://www.academia.edu/35487995/>

TUVA_T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0NDE_SIKLIK_%C3%87ATISI_EK%C4%B0_-GILA_

- Trask, R. L. (1993). *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. England: Routledge.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde “bakış” (aspektotempora). *Türkbilig*, 2003/5, 124-133. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52780/696912>
- Ujiyediin, C. (1998). *Studies on Mongolian verb morphology*. Doctor of Graduate Department of East Asian Studies University of Toronto.
- Uygur, C. V. (2010). *Karakalpak Türkçesi grameri*. Kriter Yayınları.
- Uysal, B. (2016). Türkçede işteş çatı. (Tez No.459911) [Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Uzun, N. E. (2004). *Dünya dillerinden örnekleriyle dilbilgisinin temel kavramları*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 39.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2018). *Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı Başkurt Türkçesi grameri*. Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2009). *Özbek Türkçesi (dil bilgisi, alıştırmalar, konuşma, metinler)*. Gazi Kitabevi.
- Yuldaşev, A. A. (1958). *Sistema slovoobrazovaniya i spyajenie glagola v başkirskom yazıke*. İzdatel'stvo Akademi Nauk SSSR.